

Tarihin En Büyük Siyasal Öznesi Olarak Tanrı ve Ahlak

İLHAMİ GÜLER

DOÇ.DR., ANKARA Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ilhamiguler@hotmail.com

özet

Siyasi faaliyet, özü itibarıyla, karar alma, emir verme ve bunları uygulamadır. Evrensellik, süreklilik, iktidar mücadelesi, çatışma, barış, düzen, sıradan insanların yaşayışlarını, düşüncelerini ve dünyaya bakışlarını etkileme siyasi faaliyetin önemli unsurlarıdır.

Başarılı olmuş peygamberlerin hareketlerine baktığımızda siyasetin ana ve önemli unsurlarını taşıdığını görürüz. söz edim (*speech acts*) teorisi açısından baktığımızda peygamberler ve onlara inananlara emir ve buyruklar veren Tanrı en büyük siyasal özne olmak durumundadır. Tanrı'nın siyasal özne oluşu peygamberler hayatta iken doğrudan; onlar ölünce müminler vasıtasıyla dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Bu perspektiften Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in hareketleri incelendiğinde Tanrı'nın davasının aynı zamanda siyasal bir boyutu olduğu görülür.

Ortaçağ boyunca Hıristiyanlık dininin yayıldığı coğrafyada Tanrı tasavvuru siyasette istismar edilmiştir. Aynı durum, nisbî olarak İslam coğrafyasında da vuku bulmuştur. Ancak, Aydınlanma'yla birlikte Tanrı siyasetten kovulmuştur. Bu kovulmanın faturası Ortaçağdan daha kabarık olmuştur. İki dünya savaşı ve üç insanlık dışı sistem (faşizm, komünizm ve kapitalizm) Avrupa'nın ve ABD'in din dışı saadet arayışının çıkmazını işaret etmektedir.

Bugün insanlığı, içinde bulunduğu yırtıcı, nihilist ve vahşi siyaset anlayışından kurtaracak olan, Tanrı'nın adalet, barış, merhamet ve hakkaniyet sıfatlarıyla tekrar uluslararası derin siyasete veya büyük siyasete geri getirilmesidir. Bu çağrı, Tanrı'nın günlük real politikada istismarını içermez.

anahtar kelimeler

Tanrı, Siyaset, Söz Edim, Tanrı'nın Ölümü, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Muhammed

1. Tanrı ve Siyaset

Tanrı'nın siyasal bir özne olarak tanımlanması, her şeyden önce siyasetin tanımlanmasına bağlıdır. Genel olarak siyaset, bir yeryüzü parçasında (ülke) ayrı veya alternatif bir toplumsal-ideolojik yapı kurma (örgüt, devlet) ve bunu devam ettirme faaliyetidir (yönetim). Politik faaliyetin temel nitelikleri evrensellik ve sürekliliktir. Bunu doğuran amil ise, insanlar arasındaki düşünce ve menfaat ayrılıklarının sürekli ve evrensel olmasıdır. İktidar mücadelesi, çatışma, barış ve düzen, siyasi faaliyetin önemli unsurlarıdır. Siyasi faaliyet, karar alma, emir verme ve bunları uygulama tarzında gerçekleşir. Siyasi faaliyetin en

önemli niteliklerinden biri de, sıradan insanların yaşayışlarını, düşüncelerini, dünyaya bakışlarını etkilemesi, belirlemesi ve değiştirmesidir.¹

Bu tanım ışığında, Tanrı'nın tarih boyu bir insanı 'peygamber' olarak seçip ona insanların yeryüzündeki anlamı ve birbirleriyle ilişkileri konusunda bazı hakikatleri vahiy yoluyla bildirdiğinde, eğer bu peygamberin etrafında bir inanlar topluluğu oluşursa, bazen bu topluluk alternatif, ayrı bir toplumsal-ideolojik yapıya dönüşebilir (Hz. İbrahim'in Filistin'deki hayatı, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed). Çünkü, yerleşik siyasi-toplumsal yapı, bu yeni grubu kendi yerleşik düzenleri açısından tehlike olarak görüp bunlarla çatışmaya girer. Tanrı bu çatışmada vahiy yoluyla peygambere ve ona bağlı müminler topluluğuna emirler vererek, onların yanında ve düşmanlarının karşısında yer alır. Emir verme ise, 'söz edimi' (*speech acts*) teorisi açısından bir 'güç' sorunudur. Emir verme, dış dünyada olgusal değişiklikler meydana getirme yoluyla dünyayı söze uydurmaktır. Emirler, söz edimlerinin 'yapırcılar' (*exercites*) grubuna girer. Tanrı, bu süreç içinde sadece emirler vermez; tehdit ve meydan okumalarla 'davranış belirtici' (*behavites*)² söz edimlerinde de bulunur. Bu tanrısal 'söz edimlerin' yaptırım gücünün beşerî siyasal liderlerin veya kurumların siyasal gücünden geri kalır yanının olmadığı, sanırım ortadadır. Yukarıda değindiğimiz gibi, siyasal faaliyetin önemli bir özelliği "emir verme ve karar alma" olduğu için, Tanrı'nın bu faaliyetleri de doğrudan siyasaldır. Siyasal faaliyetin 'yürütme' boyutunu ise peygamber ve ona bağlı müminler yerine getirmektedir. Tanrı'nın bu emir vermeleri, daha sonra örneklerle ortaya koyacağımız gibi, kimi siyaset felsefecilerinin siyasetin temel ögesi olarak ileri sürdükleri 'çatışma'yı³ içerdikleri gibi; idealist filozofların siyasetin temel maksimi olarak koyduğu insanların genel menfaatini, ortak iyiliğini (adalet) temin etmeyi⁴ de içerir. Bu anlamda, Aristo'nun, siyaseti 'pratik ahlak' olarak tanımlaması doğrudur; çünkü bu anlamda siyaset, ahlaki açıdan faturası büyük (çünkü toplumu etkilemektedir) emir ve icralardır. Diğer taraftan, bu emirler, sıradan insanların yaşam tarzını, düşünce yapısını ve dünya görüşlerini de etkiler.

Biz bu yazımızda Tanrı'nın Yahudi peygamberlerine (Hz. İsa dahil) ve Hz. Muhammed'e verdiği emirleri, siyaset ve ahlak açısından irdelemeye çalışacağız. Bu irdeleme, aynı zamanda, Tanrı'yı siyasal bir özne olarak temellendirme ve tasvir etme girişimidir.

2. 'Orduların Rabbi' ve İbraniler Vasıtasıyla Giriştiği Siyasal Eylemler

a) Hz. İbrahim'e Tanrı'nın Ülke Vaadi

Eski Ahit'in "Tekvin" bölümü, Mezopotamya'ya ait birçok mitolojik unsuru içerse de, Mezopotamya'dan Filistin'e göç eden Hz. İbrahim önderliğinde hiç-

¹ Münci Kapanî, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara 1978, s. 2-4.

² Jhon R. Searle, *Söz Edimleri*, Ankara 2000, s. 20-21.

³ Kapanî, *Politika Bilimine Giriş*, s. 2.

⁴ Kapanî, *age.*, s. 2.

bir panteona yakışmayan, eşler ve çocuklardan münezze, tek ve kozmik olmaktan çok, tarihsel olarak eylemde bulunan ve İbranilerden köklü ahlaki ve siyasi talepleri olan, aşkın tek Tanrı inancının ortaya çıkışı anlatılır. "Tevrat, İbrahim'i İbrani halkının yakın atası ve ulusunun kurucusu olarak takdim etmektedir. Aynı zamanda iyi ve doğru adamın katı bir örneğidir. Her ne kadar ilkelere uğruna her zaman savunmaya hazırsa da sulh yanlısı (Tekvin 13: 8-9) zafer kazandığında alicenap (14: 22) ailesine düşkün ve yabancılara karşı misafirperverdir (12: 1)."⁵ Tevrat'a göre, Hz. İbrahim ve ahfadına (İshak, İsmail, Yakup, Yusuf) ilahi takdir sonucunda özel bir görev verilmesi ve toprağın hibe edilmesi birbirine bağlıdır. Üstelik, hediyelerin (toprağın) mutlak mülkiyeti verilmemiş olup, bunlar, akit gereği tahsis edilmiş mallardır. İbraniler (İsrailoğulları) seçilmiş ve toprak onlara bir lütuf olarak verilmiştir; ancak, her zaman geri alınabilir...⁶ Toprak verme olayı Tekvin'de şöyle ifade edilir:

O günde Rab Abramla akdedip dedi: "Mısır ırmağından (Nil Nehri) büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar bu diyarı, Kenileri, Kenizzileri ve Kedmanileri ve Hittileri ve Perizzileri ve Refaları ve Amerileri ve Kenanileri ve Girgaşileri ve Yebusileri senin zürriyetine verdim." (Tekvin 15: 18-21)

Şüphesiz, Hz. İbrahim ve torunlarına vaat edilen, bu geniş toprak parçası üzerinde mutlak mülkiyet ve burada yaşayan ve isimleri sayılan halkların jenoside tâbi tutularak katledilmeleri veya köleleştirilmeleri değildir. Kastedilen, gelecekte bu bölgenin, tevhid dinini benimseyen ve onu tebliğle görevli İbranilerin siyasi hakimiyetine gireceğidir. Ahit, İbrahim'in kendisiyle yapılmış ve şarta bağlanmıştır: "... Ve senin gurbet diyarını, bütün Kenan diyarını sana ve senden sonra zürriyetine ebedî mülk olarak vereceğim ve onların Allah'ı olacağım. Ve Allah, İbrahim'e dedi: "Ve sen ise, sen ve senden sonra zürriyetin nesillerince ahdimi tutacaksınız. Sizinle ve senden sonra zürriyetinle benim aramda tutacağınız ahdim budur." (Tekvin 17: 8-10) Ahdin, İbranilerin sorumluluklarını yerine getirdikleri sürece geçerli olduğu ve 'zalimler'i kapsamadığı Kur'an'da vurgulanmıştır (2/Bakara, 124). Bu ahdin İbraniler tarafından tutulmadığı ve bunun karşılığı olarak da Allah tarafından cezalandırıldıkları hem Tevrat'ta (özellikle Hezekiel, İşaya ve Yeremya), hem de Kur'an'da genişçe anlatılmaktadır. Burada konumuz açısından vurgulanması gereken husus şudur: Tanrı'nın Hz. İbrahim'le ahitleşmesinde –şarta bağlı olsa da– ülke, toprak vaat etmesi siyasi bir davranıştır ve İsrailoğullarını tarih boyunca –yakın geçmişte ve bugün de, hâlâ– siyasi davranış ve motivasyon düzleminde etkilemiştir.

Kur'an'da Hz. İbrahim'in dinî mücadelesi (müşriklere karşı tevhid mücadelesi) genişçe anlatıldığı hâlde, bu mücadelenin 'siyasi' yönüne pek değinilmemiştir. 2/Bakara, 258. ayette, onun, Babil Tanrı-Kralı Nemrut'la mücadelesine yer

⁵ Paul Jhonson, *Yahudi Tarihi*, İstanbul 2000, s. 21.

⁶ Jhonson, *age.*, s. 23.

verilir. Hz. İbrahim'in iki niteliği olan 'ümme't (11/Nahl, 120) ve 'imam' (2/Bakara, 124) tabirleri, siyasal anlamda da "önderlik, liderlik" imaları taşıyabilir; çünkü, Allah, Hz. İbrahim'e "Ben, seni insanlara önder yapacağım" diyor. Jhonson, Hz. İbrahim'in Hibiru (İbrani) göçmen gruplarından birinin lideri olduğu ve evinde dünyaya gelmiş 318 eğitilmiş hizmetkâra sahip olduğunu yazar.⁷

b) Hz. Musa ve İsrailoğulları ile Toplu Sözleşme

İsrailoğullarının bir kısmı 'arz-ı mev'ûd'da mukim iken, Mısır'daki misafirliğe, oradan kaçışa ve çöldeki maceralara sadece bir kısmı katılmıştır. Mısır zulmünün M.Ö. 2. bin yılın son çeyreğinde ve ünlü Ramses'in saltanatı döneminde meydana geldiğine dair kanıtlar bulunmaktadır.⁸ Mısırlıların buradaki İsrailoğullarının çoğalmasından korktukları açıktır (Çıkış: 1: 8-10). Bu çoğalmayı önlemek için Mısırlı yöneticiler İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürme emri vermiştir (Çıkış 1: 15-22; 2/Bakara, 49; 14/İbrâhîm, 6). Ayrıca, "Mısırlılar İsrailoğullarını şiddetle işlettir ve şiddetle işlettikleri bütün işlerinde, tarlada her çeşit işte, harçta ve kerpiçte, ağır işle hayatlarını acı ettiler" (Çıkış 1: 13-14). "İsrailoğulları kölelik sebebi ile inlediler ve feryat ettiler ve kölelik sebebinden onların figanı Allah'a çıktı ve Allah onların iniltilerini işitti ve Allah İbrahim'le, İshak'la ve Yakub'la olan ahidini hatırladı ve Allah İsrailoğullarını gördü ve Allah'a malum oldu" (Çıkış 2: 24-25).

Tanrı, Hz. Musa'yı hem bir peygamber hem de siyasi bir lider olarak İsrailoğullarını firavunların zulmünden kurtarması için görevlendirmiştir. O, "aynı zamanda, hem peygamber hem liderdi. Belirleyici girişimlerin adamıydı. Korkunç bir gazaba kapılıp acımasız kararlar verebiliyordu, fakat maneviyatı müthiş bir kişi idi... Haksızlıktan nefret eden, sadece Tanrı ile insan arasında aracı olarak görev yapan biri olmakla yetinmeyip; muhteşem bir idealizmi günlük hayata, pratik ve ayrıntılı olarak uygulamayı amaçlıyordu. Aynı zamanda hem avukat, hem hâkimdi. Hem özel hem toplumsal hayattaki davranışların doğruluğu hakkında totaliter (bütüncül?) bir zihniyete sahipti."⁹ Tanrı, Hz. Musa önderliğinde İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarmaya karar verir ve bunu emirleri ve fiilleriyle uygular: "Allah Musa'ya söyleyip dedi: ... "Ben Rab'im ve sizi onların esirliğinden kurtaracağım ve sizi bir kavim olarak alacağım ve sizi uzanmış bazı ile ve büyük hükümlerle azat edeceğim ve size Allah olacağım; ve sizi Mısırlıların yükleri altından çıkararak Allah'ınız Rab ben olduğumu bileceksiniz. Ve sizi İbrahim, İshak ve Yakub'a vermek için yemin ettiğim diyara getireceğim..." (Çıkış 6: 6-8).¹⁰ Tevrat'ın "Çıkış" bölümünde detaylı bir şekilde anlatılan bu olayın, siyasetin önemli unsurlarını (çatışma, savaş, bağım-

⁷ Jhonson, *age.*, s. 19.

⁸ Jhonson, *age.*, s. 28-29.

⁹ Jhonson, *age.*, s. 31.

¹⁰ İsrailoğullarının kurtarılması operasyonu için bkz. 7/A'raf, 133-137.

sızlık, kurtuluş vs.) içerdiği ortadadır ve bunları bizzat Allah yönetmekte ve mucizeleri ile (Kızıl Deniz'den geçiş) icra etmektedir. Bütün bu siyasi eylemleri yöneten ilkenin adalet olduğu da açıkça ortadadır.

Hız. Musa, Tanrı'nın yardımıyla İsrailoğullarını Mısır'dan kurtardıktan sonra Sina çölüne gelince (3 ay sonra) Tur dağında başta "On Emir" (Çıkış 20: 7-18) olmak üzere, dinî-hukuki-ahlaki buyrukları (şeriat) vahiy yoluyla aldı. Tanrı, İsrailoğullarını bütün emirlerine uymak şartıyla seçti. İsrailoğullarıyla Hız. Musa aracılığıyla yeni bir sözleşme yaptı: "Ve şimdi eğer gerçekten sözümü dinleyecek ve ahdimi tutacaksınız, bana bütün kavmlerden has bir kavim olacaksınız..." (Çıkış 19: 5).¹¹ Hız. Musa'nın şeriatında "... dinî ile laik veya medeni kanunla ceza kanunu ve ahlaki kanunlar arasında bir fark yoktu... Musa'nın yasa teorisine göre, bütün yasa ihlalleri, Tanrı'ya karşı işlenmiş oluyor. Bütün suçlar 'günah'tır, tpkı bütün günahların 'suç' olduğu gibi."¹²

İsrailoğulları, Tanrı'nın her emrine uyacaklarına dair söz vermişlerdi: "... Ve dediler: "Rabb'in bütün söylediklerini yapacağız ve dinleyeceğiz" (Çıkış 24: 7). Böylece Allah, İsrailoğullarının yöneticisi oldu. Allah, mutlak hâkimdi. Allah'ın memleketinde ("Çünkü bütün dünya benimdir" Çıkış 19: 5). Allah'ın kendine seçmiş olduğu millet, Allah'ın kanunlarıyla-emirleriyle yönetiliyordu. Din, vatan, millet ve yönetimin hepsi ilahi idi (teokrazi). "Yani kanunu yapan Tanrı idi ve uygulanıp uygulanmadığını sürekli kontrol ediyordu. Yönetenin Tanrı olduğu gerçeği, aslında Yönetenin Tanrı'nın yasağı olduğu anlamını taşıyordu."¹³ Hız. Musa'nın ölümü ve vahyin kesilmesinden sonra bu teokratik yönetimin din adamları (Rabbîler) sınıfı tarafından devam ettirildiği ve Tanrı adına birçok istismarın yapıldığı ayrı bir bahistir. Peygamberlik, İsrailoğullarının en eski yönetim şekli ve kanaatlerine göre en esaslıydı; çünkü, İsrail teokrazisinde Tanrı, buyruklarını peygamberleri aracılığıyla bildirmekte ve toplumda peygamber saygın bir yer işgal etmekteydi.

c) Yahudi Krallığı ve Hız. Davut-Hız. Süleyman Dönemi

Yaklaşık M.Ö. 1000 yıllarında iktidarda olan Davut ve oğlu Süleyman'ın krallık dönemi, Yahudi tarihinin her açıdan en parlak dönemidir. Bu dönemde Ürdün, Suriye ve Filistin'in tamamı Yahudi Krallığının egemenliğindeydi. Davut, önceleri iyi bir askerdi. Soul (Kur'an'ın deyimiyle Tâlût) ölünce onun yerine kral oldu. Yönetim yine teokratikti. Davut, ruhban ve kral rolünü bir arada fevkalâde yürütüyordu. "Mezmunlar"dan anlaşılacağı üzere, müzisyen, şair ve ilahi yazarı idi. Kudüs'ü başkent yaptı. Davut'un ölümünden sonra yerine oğlu Süleyman geçti. "Süleyman'ın Meselleri" kitabından anlaşılacağı üzere, o da

¹¹ İsrailoğullarıyla ahidleşme ve onların seçilmesine, toprak verilmesine Kur'an'da Arap Yanımadası'ndaki Yahudilerle girilen polemiklerde değinilir. Bkz. 5/Mâ'ide, 22; 8./Enfâl, 56; 2/Bakara, 100.

¹² Jhonson, *Yahudi Tarihi*, s. 42-43. Ayrıca bkz. Spinoza, *Risâle fi'l-Lahut ve's-Siyase*, Arapça'ya çev. H. Hanefî, Kahira t.y., s. 398-399.

¹³ Jhonson, *Yahudi Tarihi*, s. 36.

dindar, âdil ve bilge bir insandı. Kur'an her iki kralı da över, onların Tanrı'nın emirlerine uyarak adaletle hükmettiklerini beyan eder.¹⁴

Süleyman'dan sonra M.Ö. 8. yüzyılda İsrail Krallığı Asurluların saldırılarıyla yıkıldı. İsrailoğulları kılıçtan geçirildi, ülkeleri işgal edildi ve halkın büyük bir bölümü sürgüne gönderildi. Sekizinci yüzyıl peygamberleri İşaya, Yeramya ve Hezekiel, İsrailoğullarının Tanrı'yla yaptıkları ahde vefasızlıklarını, yoldan çıkışlarını, azgınlıklarını ve günahlarını anlatırlar. İşaya, Tanrı'nın ağzından şöyle başlıyor söze: "Ah suçlu millet, haksızlığı yüklenmiş olan kavim, kötülük işleyenlerin zürriyeti, baştan çıkmış çocuklar!.." (İşaya 1: 5). "Sadık şehir nasıl da fahişe oldu! O şehir ki, hakla dolu idi; orada adalet yer tutmuştu. Şimdi ise adam öldürenler" (İşaya 1: 21). İşaya peygamber, sık sık 'Orduların Rabbi' tabirini kullanır (İşaya 1: 8, 3: 1, 5: 24, 10: 24, 20: 10...). Bu kavram, Tanrı'nın, ahdini bozmuş İsrailoğullarına karşı politik tutumunu ifade ettiği gibi; putperest kavimlere karşı da aynı tutumunu ifade eder. Tanrı'nın istediği basittir: "Kötülük etmekten vazgeçin; iyilik etmeyi öğrenin; adaleti arayın, ezilmiş olana doğruluk (yardım?) edin; öksüzün hakkını koruyun; dul kadının davasına bakın" (İşaya 1: 17).

Sonuç olarak, en son Hz. İsa dahil olmak üzere İsrailoğullarının iki bin yıllık profan tarihi, aynı zamanda "Tanrı'nın büyük faaliyetlerinin bir arenası, yani *Heilsgeschichte*'nin (kurtuluş tarihi) bir arenasıdır."¹⁵

d) Hz. İsa ve Roma-Bizans İmparatorlukları

Hız. İsa, pagan Roma İmparatorluğu'na bağlı bir vali tarafından yönetilen Filistin'de faaliyet gösteren İbrani bir peygamberdi. Genel olarak, Hz. İsa'nın "Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya Kayser'in hakkını Kayser'e verin" (Markos 12: 17) sözüne ve mesajının tümüne egemen olan merhamet, sevgi ve barış temalarına bakılarak, hareketinin siyasi bir muhteva taşımadığı ve salt dinsel bir hareket olduğu kabul edilir. Hz. İsa'nın Yahudi din adamlarına karşı söyleminde nisbî bir sertlik bulunsa da (Markos 11: 15-18), onun şu sözü, kendi hayatında değil, ölümünden sonra yaklaşık iki bin yıllık Batı tarihini (Roma-Bizans) siyasi anlamda belirlemiştir:

Yeryüzüne selâmet getirmeye geldim sanmayın; ben selâmet değil, fakat kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben adamla babasının ve kızla anasının ve gelinle kaynanasının arasına ayrılık koymaya geldim; ve adamın düşmanları kendi ev halkı olacak... (Matta 10: 34-36).

Bu savaş, üç yüz yıl Roma'nın içinde, yeraltında ve yerüstünde sürmüş; sonunda, Roma'yı Hz. İsa'nın bedenini temsilen kurulan Kilise teslim almıştır. Siyasal iktidara sahip olan Kilise'nin Roma ve Bizans imparatorlukları boyunca,

¹⁴ Bkz. 21/Enbiyâ', 78-9, 34/Sebe', 10-14, 27/Neml, 15-44, 38/Sa'd, 17-40

¹⁵ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Coşkun, İstanbul 1993, s. 175.

Hız. İsa adına veya Tanrı adına veya Hız. İsa'nın ve Tanrı'nın insanlar adına neler yaptığını biliyoruz.

Nietzsche, Hız. İsa'nın söyleminin her türlü siyasetin ve devlet anlayışının dışında olduğunu iddia etse de,¹⁶ aslında Arkoun'un değerlendirmesi daha doğrudur: "O, Roma'nın siyasi gücüne direkt hücum etmedi; fakat bu gücün meşruiyet sorununu zımnî olarak ortaya atmış oldu. Çünkü o güç, Mesih'in şahsında tecelli eden bu ilaha ait ruhi yüce otoriteye dayanmıyordu. Bu yargı, Roma erki ile hahamlar arasındaki rekabet ve çatışmanın eşzamanlı olarak giderek büyümesi oranında doğrudur."¹⁷ Benzer bir değerlendirmeyi Garaudy yapmaktadır: "Roma İmparatorluğu'nun başedilmez işgali altında Hız. İsa hiç değilse insanın kişisel hayatını ve Allah'ın yüceliğini (aşkınlığını) koruma gayreti gönderken, bir Roma valisi açısından en bozguncu (siyasi) sözü söylüyordu. Roma valisi için imparator Tanrı olarak benimsenmeliydi. O yüzden, hem ruhlar hem de bedenler üzerinde hüküm sürdüğünü iddia eden Sezar'dan ruhları kaçırma-ya çalışmak, valinin gözünde cezası idam olan bir cinayet işlemektir."¹⁸ Dolayısıyla, Hız. İsa'nın "Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya, Sezar'ın hakkını Sezar'a verin" sözü, Roma imparatorunun Tanrılık vasıflarına bir saldırı idi.

Sonuç olarak, Tanrı, M.Ö. 2000 yılından Milat'a kadar İsrailoğulları tarihinin; milattan sonra 17. yüzyıla kadar da Kilise ve Hıristiyanlık aracılığı ile Latin Avrupa tarihinin en büyük siyasal öznesi olmuştur. Onun adına savaflara girilmiş (Haçlı Savafları), onun adına taçlar giyilmiş, onun adına tahtlar yıkılmıştır. Zira, Tanrı, en yüksek, en yüce ve en büyük meşrulaştırma merkezi idi.

3. 'Savaş ve Rahmet Peygamberi' Hız. Muhammed'i Yönlendiren Allah

Hız. Muhammed, Mekke'de tevhid ve adalet ilkelerine dayanan davasını tebliğ etmeye ve etrafında bir müminler topluluğu oluşmaya başlayınca, inanç kardeşliğine ve eşitliğe (ümme) dayanan bu hareketi, Mekke'nin yerleşik kabilevi yapısı ve ticari burjuvazisi, siyasi bir tehlike olarak algıladı ve çok geçmeden 'düşman' olarak ilan etti. Mekkelî müşrikler, ilk Müslümanlara, on yılı aşkın bir süre boyunca iktisadi ambargodan, baskı, işkence, zulüm ve zorunlu göçe (hicret) varıncaya kadar, düşmanlığın gerektirdiği her şeyi yaptılar. Mekke'de indirilen ayetlerin içeriği, daha ziyade şirke karşı tevhid inancının ortaya konması ve köle, kadın ve yetimlerden oluşan alt tabakanın haklarının savunusuydu. Allah, bu dönemde müminleri güçleninceye kadar savaştan (sıcak çatışmadan) uzak durmaya (4/Nisâ', 77) ve baskılara tahammül etmeye (sabır) çağırıyordu (50/Kâf, 39; 52/Tûr, 48; 70/Me'âric, 5).

Allah, Hız. Muhammed'i bu yeni topluma örnek, yeni toplumu da diğer insanlara örnek olsun diye, aşkınlıklardan uzak, 'orta' bir misyonla görevlendir-

¹⁶ Friedrich Nietzsche, *Deccal*, çev. Oruç Arusba, İstanbul 1995, s. 49.

¹⁷ Muhammed Arkoun, "Hıristiyanlık ve İslâm'da Manevî/Yüce Otorite ile Siyasî Güç Arasındaki İlişkinin Serüveni", *İslâmî Araştırmalar*, VIII (1995), sayı: 3-4, s. 173.

¹⁸ Roger Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın, İstanbul 1990, s. 14.

miştir (2/Bakara, 143). Medine'ye zorunlu göçten sonra Müslümanlar güçlenince, Mekkeli müşrikler, Müslümanlarla olan 'sürekli düşmanlık' konumlarını 'sürekli savaş' konumuyla değiştirmişlerdir.

Hız. Muhammed ve Müslümanlar, vahyin devam ettiği 23 sene boyunca, savaşlar dahil yaşadıkları büyüklü, küçüklü bütün siyasi olaylarda Allah'ı sürekli kendileriyle beraber tarihin içinde 'hazır' hissetmişlerdir. Allah, onların 'dostu' (2/Bakara, 257; 3/Âl-i İmrân, 68), kâfirlerin ve müşriklerin 'düşmanı' (2/Bakara, 98; 60/Mümtehine, 1) olmuştur. Müslümanların düşmanları Allah'ın da düşmanlarıdır. Müminler, Allah'ın taraftarları (*hizbu'llâh*), müşrikler ise şeytanın taraftarlarıdır (*hizbu's-şeytân*) (58/Mücadele, 19-22). Müslümanların Mekke'deki siyasal ilişkileri, yoğunlukla Mekkeli müşriklerle, Medine'de ise müşrikler ve Medineli Yahudilerle olmuştur. Allah, vahyinde iman, ibadet, ahlak, hukuk ve geçmiş tarihle (*kaşâş*) ilgili ayetler indirdiği gibi, Müslümanların müşrik ve Yahudilerle olan siyasal ilişkilerinde nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin emir, tavsiye, eleştiri, tehdit ve meydan okuma gibi söz edimleri de ortaya koymuştur.

Allah, Medine'de, müminlere, zorunlu kaldıkları için düşmanlarıyla savaşmaya 'izin' vermiştir (22/Hacc, 39). Müminler, müşriklerle Bedir, Uhud ve Hendek gibi büyük savaşlar yapmışlardır. Allah, bütün bu savaşlarda müminlere cesaret vermiş, onları teşvik etmiş ve onlara yardım etmiştir (3/Âl-i İmrân, 160; 9/Tevbe, 14, 25). Hatta bu savaşlarda Allah, ok atmış ve düşman öldürmüştür (8/Enfâl, 18). Allah, müminlerle müşrikler arasındaki barış anlaşmasının -müşriklerin ihlallere devamı üzerine- bittiğini, müminler adına ilan etmiştir (9/Tevbe, 1-5). Müminleri uyarak, Yahudileri ve Hıristiyanları 'dost' edinmemelerini istemiştir (5/Mâ'ide, 51). Hız. Osman'ın öldürülmüş olabileceği zannı üzerine ölünceye kadar Hız. Muhammed'le savaşmaya söz verenler Allah'a söz vermişlerdir (Rıdvan biati). Allah'ın eli onların ellerinin üzerinde olmuştur (48/Fetih, 10).

Kendileri gibi müşrik olan İranlıların 'Ehl-i Kitap' olan Bizanslıları yenmelerine sevinen ve şımaran müşriklerle karşı müminleri teselli etmek için, Allah, Bizanslıların (Hıristiyanların) yakında İranlıları yeneceklerini haber vererek, geniş cephe taktiğiyle Kitap ehlinin yanında yer almıştır (30/Rûm, 1-5).

Arap yarımadasında Allah'ın söz edimleri ile başlayan alternatif 'İslam ümeti' siyasal kategorisi, giderek bu bölgeden çıkarak dünyanın büyük bir coğrafyasında (ülke), tarihî süreç içinde Emeviler, Abbasiler, Selçukiler ve Osmanlılar gibi büyük ve birçok küçük siyasal gövdenin oluşmasına imkân verdi. Bütün bu siyasal bedenlerde Allah en yüce otorite ve en büyük siyasal meşrulaştırma merkezi, siyaset öznesi idi. O'nun 610 ila 632 arasındaki siyasal muhtevalı konuşmaları (Kur'an), Müslüman siyasi önderlerin hep atf mercii oldu. O'nun emirlerine uyularak âdil toplumsal düzen kuruldu (Hız. Ömer, Ömer b. Abdulaziz). O'nun adına zulümler işlendi (Emeviler). Abbasi halifeleri kendilerini Allah'ın yeryüzündeki temsilcileri saydı (*Zillu'llâh, Acdudu'llâh, Kâ'im bi-em-*

ri'llâh, Nâsır li-dîni'llâh vs.). Ordular, O'nun ismini yüceltmek için (i'lâ-yi kelîmetu'llâh) ülkeler fethetti. Hz. Muhammed'in etrafında oluşan toplumsal-ideolojik yapıyla birlikte, bir kere daha Tanrı tarihin en büyük siyasal öznesi oldu.

4. Tanrı'nın Siyasetten Sürülmesi ve Dünyanın Başına Gelenler

Nietzsche, Tanrı'nın ölümünü ilan ettiğinde, Batı'nın tarihinde ortaçağ boyunca egemen olmuş en büyük siyasal öznenin ölümünü haber veriyordu. Kilise, Hz. İsa'da bedenleşmiş Tanrı'nın somutlaştığı kurum idi. Dinsel-siyasal bir kurum olarak Kilise, ortaçağlar boyunca Batı toplumlarına hayli acı çektirmişti. Birçok insanın ölümüne sebebiyet vermişti (din/mezhep savaşları). Baskı son haddine varınca, Batı toplumları Kilise'yi başlarından atmaya karar verdi. Adına modernizm, Aydınlanma, Rönesans ve Reform dediğimiz süreçle de bunu başardılar. Yalnız, Batı bunu yaptığında, bir Alman atasözünde dendiği gibi, "çocuğun yıkandığı leğendeki kirli suyu atarken, çocuğu da birlikte attı". Aydınlanma filozofları, Kilise'nin kendisini ve yorumladığı dini siyasal alandan sürüp çıkarırken, Tanrı'yı da sürüp çıkardılar (sekülerizm). Aydınlanma filozoflarına göre, ortaçağ, 'karanlık' bir dönemdi. Yeniçağ ise, Fransız ihtilalinin sloganlarında olduğu gibi, "adalet, hürriyet ve eşitlik" çağıydı. İki defa çarpıtılmış (birincisi 'inkarnasyon', ikincisi 'Kilise') Tanrı'nın egemenliğindeki ortaçağların siyasal anlamda birçok haksızlığa, acıya ve ölüme sebebiyet verdiğini kabul edelim. Fakat, Tanrı'nın egemenliğine son verdikten sonra Batı'da ve giderek modernizmin (sekülerizmin) yaygınlaşması oranında dünyada neler olmuştur?

a) Tanrı'yı Öldürmenin Teoloji-Politiği

Nietzsche, Batı'nın hem Hıristiyan iken, hem de Hıristiyanlığa başkaldırırken yaptığı işin, Tanrı'yı çürütmek ve öldürmek olduğunu söyler ve bu büyük olayın sonuçlarını sorularla şöyle dile getirir:

... Onu güneşinin zincirlerinden kurtarıırken ne yaptık biz yeryüzünde? Nereye gidiyor şimdi dünya? Biz nereye gidiyoruz? Bütün güneşlerden uzağa mı? Sürekli boş yere, geriye, öne, yana, bütün yönlere atılıp durmuyor muyuz? Üst alt kaldı mı? Sanki sonsuz bir hiçte yolumuzu yitirmiyor muyuz? Boş uzayın solüğünü hissetmiyor muyuz? Hava giderek soğumuyor mu? Giderek daha çok gece gelmiyor mu?...¹⁹

Heidegger, Nietzsche'nin "Onu biz öldürdük" sözüyle, Avrupa düşüncesinin son üç yüzyılda yaptıklarını ifade ettiğini söyler ve Tanrı'yı öldürme olayının sonucunu şöyle yorumlar:

İnsanın yerleştiği yeryüzü güneşinden [Tanrı'dan] koparılmıştır. Duyuüstünü [Kur'an'ın deyimi ile gaybı] kuran, bu niteliği ile de kendinde olan [Tanrı], artık bir zamanlar insan üzerinde yetkili ışıklarını saçtığı yerde değildir. Bü-

¹⁹ Martin Heidegger, *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü*, çev. Levent Özşar, Bursa 2001, s. 16.

tün görüş alanı silinmiştir. Varolan olarak varolanların bütünü, deniz, insan tarafından içilmiştir. Çünkü insan, 'ego cogito'nun benliğinde başkaldırıştır. Bu ayaklanmada bütün varolan, nesneye dönüştürülmüştür. İnsan, kendinde varolan anlamında olanı (Tanrı'yı) kaldırıp atan olur. Öznellik içinde bu başkaldırmaysa bütün varolan, nesneye dönüştürülür... Kendinde varolanın giderilmesi, açıkçası Tanrı'nın öldürülmesi insanın servetini güvenli kulmasında yerine getirilmiştir. İnsan bu eylemde maddî, bedenî, ruhî ve kognitif kaynakları kendisi için güvenli kılar. Güvenlik sağlama olarak emin olma, değer koymada temellenir. Değer koyma, kendinde varolanların hepsini devirip öldürmüştür.²⁰

Nietzsche, bu girişimi ortaçağın (Hıristiyanlığın) olumsuz nihilizmi yerine 'güç istenci' metafiziği olarak olumlu-iyimser nihilizm olarak niteler. İnsan, Tanrı'nın yerine geçmiş ve yeryüzü, içindekilerle birlikte Tanrı'nın lütfu, nimeti ve rızkı olmaktan çıkmış, bir değere dönüşerek insanın mülkiyetine geçmiştir. Ortaçağda (Hıristiyanlıkta) her şeyin mutlak mülkiyeti Tanrı'ya ait iken, şimdi insanın olmuştur. Tanrısız güvenlik arama macerasının, nükleer silahlanmayla ontolojik bir güvensizliğe dönüşerek nasıl geri teptiği bugün ortadadır. Aydınlanma, Gellner'in dediği gibi, "böylece kurtuluş dininin (Hıristiyanlık) din dışı bir biçimini önerdi. Bu, evrensel geçerliliği olan kurtuluşa ilişkin doğalcı bir öğretiydi. Ama bu kez açınlamanın (vahyin) yerini akıl ve doğa almıştı. Bu yeni din dışı imanı siyasal alanda uygulama girişimleri iki kez başarısızlığa uğradı... Bu, Fransız ve Rusya (Ekim) devrimleri sonrasının hikâyesidir. ... Aydınlanmanın siyasal dile aktarılmasına yönelik ilk denemenin (Fransız İhtilali) ardından tam iki yüzyıl sonra bu deneme de (Komünizm) felaketle sonuçlandı. Üstelik ilk denemenin daha hüzünlü bir şekilde."²¹ Gellner, Nazizmi de Aydınlanma felsefesinin siyasal bir uzanımı olarak görür. "Nazizm, bir anlamda Aydınlanma öğretisinin devamı ve tamamlayıcısı idi: İnsanın 'doğa'ya çekilip onunla bütünleştirilmesini ve toplumsal meşruiyet sürecinden aşkın öğelerin (Tanrı ve din) ayıklanıp atılması görevini alabildiğine ciddiye almıştı. İnsan, kendini dayatarak ve topluluk içinde yaşayarak mutlu olur. Önemli olan bizim topluluğumuzdur. Naziler bunun biyolojik bir topluluk olduğunu ileri sürdüler."²²

Aydınlanma felsefesinin doğurduğu iki siyasal sistem hakkında Garaudy ise şöyle diyor: "İki sistem de aşkınlığı (ilahi boyutu) göz ardı etmektedir. Her ikisi için de insan, gerek kapitalizmdeki birey veya bireysel çıkarlar söz konusu olsun, gerekse Sovyet tipi sosyalizmdeki parti veya devlet söz konusu olsun, insan her şeyin merkezi ve ölçüsüdür. İnsanın bu 'kendine yeter oluşu' Allah'ın aşkınlığının zıddı ve Allah'ı yok saymaktadır. Bu aşkın boyut yok sayıldığında, yeni sosyal ilişkilerin düzenleyicisi olarak geriye fertlerin ve grupların rekabet

²⁰ Heidegger, *age.*, s. 56-57.

²¹ Ernest Gellner, *Postmodernizm İslâm ve Us*, çev. Bülent Peker, Ankara 1994, s. 130.

²² Gellner, *age.*, s. 128.

eden ve çarpışan çıkarlarından başka bir şey kalmadığında şiddet gerçek kanun hâline gelir. ... Birinci yol, orman kanunlarının geçerli olduğu bir bireyciliğe götürür; ikincisi ise, bir beyaz karıncalar yuvası totalitarizmine."²³

Batı'nın 17. yüzyıldan sonra girişmiş olduğu dünyanın kolonize edilmesi ve sömürgeleştirilmesi, geçen yüzyılın başında ve ortalarında patlak veren iki dünya savaşı, Aydınlanma'nın Tanrısız siyasetinin sonuçlarıdır. Soljenitsin, bu siyasetin sonuçları hakkında şöyle diyor: "20. yüzyıl, insanlıkta ahlaki bir olgunlaşmaya tanık olmadı. Tersine, eşi görülmemiş ölçekte imhalar gerçekleştirildi, kültür keskin bir düşüş gösterdi, insan ruhu çöküşe geçti. Öyleyse, her tarafta birinci sınıf silahlarla öfke saçan 21. yüzyılın bize daha iyi davranacağını beklememiz için bir neden var mı?"²⁴

Günümüzde ABD'nin Firavunvari politikaları (pragmatizm), Kuzey-Güney arasındaki ekonomik uçurum, çevre kirliliği, doğal kaynakların aşırı tüketimi (israf), ekolojik dengenin bozulması, yabancılaşma, uyuşturucu bağımlılığının artması, nükleer silahlanma, AIDS'in yaygınlaşması gibi sonuçlar da Aydınlanma felsefesinin (metafizikinin) siyasal sonuçlarından bazılarıdır.

b) Sonuç: Tanrı'yı Hatırlamanın ve Derin Siyasete Geri Getirmenin Lüzumu

Aydınlanma filozoflarının bizi ikna etmeye çalıştıkları gibi, hadi Hıristiyanlığın, daha doğrusu Kilise'nin egemen olduğu Batı ortaçağının 'karanlık' bir dönem olduğunu kabul edelim. Ancak, yeniçağın da hayli 'kanlı' bir çağ olduğunu teslim etmemiz gerekir. Tanrı'nın siyasete sokulmadığı dönemlerde gerçekleştirilen ahlaksızlıkların Tanrı adına gerçekleştirilenlerden daha acımasız ve büyük çaplı olduğunu gördük.

Çalışmamız boyunca, Tanrı'nın aktif olarak konuştuğu ve aktif olarak siyasete katıldığı peygamberlik dönemlerinde O'nun hep ahlaktan, adaletten yana olduğunu göstermeye çalıştık. O'nun konuşmadığı dönemlerde ise, O'nun adına konuşanlar veya siyaset yapanlar, hem ahlak ve adalet, hem de ahlaksızlık ve zulüm ortaya koyabilmişlerdir. Ancak, bu ahlaksızlık ve zulümler, O'nun siyasetten kovulmasından sonra ortaya konanlarla mukayese edilirse, deveye kulak mesabesinde kalır.

20. yüzyılın son çeyreğinde ve günümüzde aktif olan monoteist (İbrahimi) dinsel fundamentalizmlerin (Tanrı'yı politikaya geri getirme çabalarının) bazı sorunları vardır. Bu hareketlerde, işlevini, anlamını yitirmiş bazı ortaçağ figürleri bulunmaktadır. Bugün İsrail'de, Vatikan'da ve Suudi Arabistan'da siyasete sokulan Tanrı tasavvurunun doğru bir 'tasavvur' olduğu söylenemez. Ancak, buna karşılık olarak da, Aydınlanma'nın mustağni, müstebkir, nihilist insan, akıl ve siyaset anlayışının olumsuz sonuçları, insanlığın gözleri önünde duruyor.

²³ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın, İstanbul 1990, s. 116.

²⁴ Aleksandr Soljenitsin, "Tanrı'yı Politikaya Geri Getirin", çev. Özden Arkan, *New Perspectives Quarterly -Türkiye-*, 3 (1996), sayı: 9, s. 11.

tün görüş alanı silinmiştir. Varolan olarak varolanların bütünü, deniz, insan tarafından içilmiştir. Çünkü insan, 'ego cogito'nun benliğinde başkaldırıştır. Bu ayaklanmada bütün varolan, nesneye dönüştürülmüştür. İnsan, kendinde varolan anlamında olanı (Tanrı'yı) kaldırıp atan olur. Öznelik içinde bu başkaldırmaysa bütün varolan, nesneye dönüştürülür... Kendinde varolanın giderilmesi, açıkçası Tanrı'nın öldürülmesi insanın servetini güvenli kılmamasında yerine getirilmiştir. İnsan bu eylemde maddî, bedenî, ruhî ve kognitif kaynakları kendisi için güvenli kılar. Güvenlik sağlama olarak emin olma, değer koymada temellenir. Değer koyma, kendinde varolanların hepsini devirip öldürmüştür.²⁰

Nietzsche, bu girişimi ortaçağın (Hıristiyanlığın) olumsuz nihilizmi yerine 'güç istenci' metafiziği olarak olumlu-iyimser nihilizm olarak niteler. İnsan, Tanrı'nın yerine geçmiş ve yeryüzü, içindekilerle birlikte Tanrı'nın lütfu, nimeti ve rızkı olmaktan çıkmış, bir değere dönüşerek insanın mülkiyetine geçmiştir. Ortaçağda (Hıristiyanlıkta) her şeyin mutlak mülkiyeti Tanrı'ya ait iken, şimdi insanın olmuştur. Tanrısız güvenlik arama macerasının, nükleer silahlanmayla ontolojik bir güvensizliğe dönüşerek nasıl geri teptiği bugün ortadadır. Aydınlanma, Gellner'in dediği gibi, "böylece kurtuluş dininin (Hıristiyanlık) din dışı bir biçimini önerdi. Bu, evrensel geçerliliği olan kurtuluşa ilişkin doğalcı bir öğretiliydi. Ama bu kez açıklamanın (vahyin) yerini akıl ve doğa almıştı. Bu yeni din dışı imanı siyasal alanda uygulama girişimleri iki kez başarısızlığa uğradı... Bu, Fransız ve Rusya (Ekim) devrimleri sonrasında hikâyesidir. ... Aydınlanmanın siyasal dile aktarılmasına yönelik ilk denemenin (Fransız İhtilali) ardından tam iki yüzyıl sonra bu deneme de (Komünizm) felaketle sonuçlandı. Üstelik ilk denemenin daha hüzünlü bir şekilde."²¹ Gellner, Nazizmi de Aydınlanma felsefesinin siyasal bir uzanımı olarak görür. "Nazizm, bir anlamda Aydınlanma öğretisinin devamı ve tamamlayıcısı idi: İnsanın 'doğa'ya çekilip onunla bütünleştirilmesini ve toplumsal meşruiyet sürecinden aşkın öğelerin (Tanrı ve din) ayıklanıp atılması görevini alabildiğine ciddiye almıştı. İnsan, kendini dayatarak ve topluluk içinde yaşayarak mutlu olur. Önemli olan bizim topluluğumuzdur. Naziler bunun biyolojik bir topluluk olduğunu ileri sürdüler."²²

Aydınlanma felsefesinin doğurduğu iki siyasal sistem hakkında Garaudy ise şöyle diyor: "İki sistem de aşkınlığı (ilahi boyutu) göz ardı etmektedir. Her ikisi için de insan, gerek kapitalizmdeki birey veya bireysel çıkarlar söz konusu olsun, gerekse Sovyet tipi sosyalizmdeki parti veya devlet söz konusu olsun, insan her şeyin merkezi ve ölçüsüdür. İnsanın bu 'kendine yeter oluşu' Allah'ın aşkınlığının zıddı ve Allah'ı yok saymaktadır. Bu aşkın boyut yok sayıldığında, yeni sosyal ilişkilerin düzenleyicisi olarak geriye fertlerin ve grupların rekabet

²⁰ Heidegger, *age.*, s. 56-57.

²¹ Ernest Gellner, *Postmodernizm İslâm ve Us*, çev. Bülent Peker, Ankara 1994, s. 130.

²² Gellner, *age.*, s. 128.

eden ve çarpışan çıkarlarından başka bir şey kalmadığında şiddet gerçek kanun hâline gelir. ... Birinci yol, orman kanunlarının geçerli olduğu bir bireyciliğe götürür; ikincisi ise, bir beyaz karıncalar yuvası totalitarizmine."²³

Batı'nın 17. yüzyıldan sonra girişmiş olduğu dünyanın kolonize edilmesi ve sömürgeleştirilmesi, geçen yüzyılın başında ve ortalarında patlak veren iki dünya savaşı, Aydınlanma'nın Tanrısız siyasetinin sonuçlarıdır. Soljenitsin, bu siyasetin sonuçları hakkında şöyle diyor: "20. yüzyıl, insanlıkta ahlaki bir olgunlaşmaya tanık olmadı. Tersine, eşi görülmemiş ölçekte imhalar gerçekleştirildi, kültür keskin bir düşüş gösterdi, insan ruhu çöküşe geçti. Öyleyse, her tarafta birinci sınıf silahlarla öfke saçan 21. yüzyılın bize daha iyi davranacağını beklememiz için bir neden var mı?"²⁴

Günümüzde ABD'nin Firavunvari politikaları (pragmatizm), Kuzey-Güney arasındaki ekonomik uçurum, çevre kirliliği, doğal kaynakların aşırı tüketimi (israf), ekolojik dengenin bozulması, yabancılaşma, uyuşturucu bağımlılığının artması, nükleer silahlanma, AIDS'in yaygınlaşması gibi sonuçlar da Aydınlanma felsefesinin (metafiziğinin) siyasal sonuçlarından bazılarıdır.

b) Sonuç: Tanrı'yı Hatırlamanın ve Derin Siyasete Geri Getirmenin Lüzumu

Aydınlanma filozoflarının bizi ikna etmeye çalıştıkları gibi, hadi Hıristiyanlığın, daha doğrusu Kilise'nin egemen olduğu Batı ortaçağının 'karanlık' bir dönem olduğunu kabul edelim. Ancak, yeniçağın da hayli 'kanlı' bir çağ olduğunu teslim etmemiz gerekir. Tanrı'nın siyasete sokulmadığı dönemlerde gerçekleştirilen ahlaksızlıkların Tanrı adına gerçekleştirilenlerden daha acımasız ve büyük çaplı olduğunu gördük.

Çalışmamız boyunca, Tanrı'nın aktif olarak konuştuğu ve aktif olarak siyasete katıldığı peygamberlik dönemlerinde O'nun hep ahlaktan, adaletten yana olduğunu göstermeye çalıştık. O'nun konuşmadığı dönemlerde ise, O'nun adına konuşanlar veya siyaset yapanlar, hem ahlak ve adalet, hem de ahlaksızlık ve zulüm ortaya koyabilmişlerdir. Ancak, bu ahlaksızlık ve zulümler, O'nun siyasetten kovulmasından sonra ortaya konanlarla mukayese edilirse, deveye kulak mesabesinde kalır.

20. yüzyılın son çeyreğinde ve günümüzde aktif olan monoteist (İbrahimî) dinsel fundamentalizmlerin (Tanrı'yı politikaya geri getirme çabalarının) bazı sorunları vardır. Bu hareketlerde, işlevini, anlamını yitirmiş bazı ortaçağ figürleri bulunmaktadır. Bugün İsrail'de, Vatikan'da ve Suudi Arabistan'da siyasete sokulan Tanrı tasavvurunun doğru bir 'tasavvur' olduğu söylenemez. Ancak, buna karşılık olarak da, Aydınlanma'nın mustağni, müstekbir, nihilist insan, akıl ve siyaset anlayışının olumsuz sonuçları, insanlığın gözleri önünde duruyor.

²³ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın, İstanbul 1990, s. 116.

²⁴ Aleksandr Soljenitsin, "Tanrı'yı Politikaya Geri Getirin", çev. Özden Arkan, *New Perspectives Quarterly -Türkiye-*, 3 (1996), sayı: 9, s. 11.

Dindarlara düşen, ortaçağın ve yeniçağın tecrübelerinden dersler çıkararak, Tanrı'yı yeni bir yüzle politikaya geri getirmektir. Bu geri getirme, elbette ki günlük politika, devlet kurumlarının nasıl örgütleneceği anlamında değildir. Tanrı, 'derin politika' veya 'yüksek siyaset' anlamında ulusal ve uluslararası politikaya geri getirilmedi. Nikolay Loski'nin deyişiyle: "Bir kişilik, benlikten daha yüksek değerlere yönelmemişse kaçınılmaz olarak yozlaşma ve çürüme doğurur... Ele geçirecek değil, ancak ele geçirmeyi reddederek gerçek manevî doyuma ulaşırız. Başka bir deyişle: Kendi kendini sınırlandırma yoluyla."²⁵ Politikayı 'sınırsız büyüme' çıkmazından, ancak Tanrı kurtarabilir. Garaudy, Medine toplumuna yön veren anlayışın, yani ekonomik planda nihai mülk sahibinin Allah, siyaset planında nihai hüküm verenin Allah, kültür planında ise nihai bilen Allah olduğu fikrinin insanlığı kurtaracağına inanmaktadır. Bu anlayış, ekonomik alanda her türlü tekelleşmeyi, sömürüyü ortadan kaldırıp, adaleti ve yardımı doğuracaktır. Politik düzlemde de teknokratik pozitivism, politik Makya-velizm, çağdışı ve rayından çıkmış milliyetçilik çatışmaları, eşit şartlarda yapılmayan anlaşmalar, bloklar arası kutuplaşmalar ve terör dengelerini ortadan kaldırarak insanlığın eşitliğine dayanan bir düzenin kurulması gerçekleşecektir. Üçüncü ilke ise, pozitivist bilim felsefesinin ilk sebeplerin ve son gayelerin bilgisine erişmiş, tam ve mutlak bir bilgiyi elinde bulundurduğu kuruntusunu ortadan kaldırarak, imanın yön verdiği bir kültür ortaya çıkaracaktır.²⁶

Yazamazı, Allah'ın bir tavsiyesi ile bitirelim:

Allah'ı unutanlar gibi olmayın. Allah onlara kendi kendilerini unutturmuştur; onlar yoldan çıkmış kimselerdir (59/Haşr, 19).

²⁵ Soljenitsin, Tanrı'yı Politikaya Geri Getirmek, *New Perspectives Quarterly*, sayı 9, s. 12.

²⁶ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, s. 15 vd.

Fârâbî'de Siyaset ve Ahlak

ŞENOL KORKUT
ARŞ.GÖR., ANKARA Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
senolkorkut@yahoo.com

Özet

Bu makalenin amacı, Fârâbî düşüncesinde siyaset ve ahlak felsefesi ilişkisini araştırmak ve açıklamaktır. Giriş bölümünde, günümüz siyaset ve ahlak biliminin bazı sorunlarına değindim. Birinci bölümde Fârâbî'nin metafiziği ile siyaset teorisinin ilişkisini modern Fârâbî araştırmalarını yorumları eşliğinde ele aldım. Ayrıca, Fârâbî'nin bu alanlarda kullandığı felsefi dili irdeledim. İkinci bölümde, Fârâbî'nin siyaset ve ahlak felsefesinin temel problemleri incelendi. Ayrıca, ilimler tasnifinde siyaset ve ahlakın konumu, pratik ve teorik felsefe ayrımı ve erdemlerin birbiriyle ilişkisi ele alındı. Üçüncü bölümde ahlaki ve metafizik boyutlar açısından Fârâbî'nin şehirler ayrımını ele aldım. Ayrıca, Fârâbî'nin erdemli şehrinde siyasi ve ahlaki ilkelerin bütünlüğüne değindim.

anahtar kelimeler

Fârâbî, Siyaset, Ahlak, Erdemli Şehir, Siyasal Ahlak, Ahlak ve Siyaset Felsefesi

Giriş

Aydınlanma'yla beraber pozitivist bilim anlayışı ve Machiavelli'in siyasal alanda hem teorik hem de pratik karşılıklar bulmasıyla siyaset-ahlak ilişkisinin özellikle günümüz demokratik yapılanmalarında sorunlu ve karmaşık bir hâl aldığı kabul edilen bir durumdur.¹ Bu bağlamda, demokrasi ilkesi temelinde kurulu bir siyaset anlayışının kendini ahlaki değerlere karşı yükümlü gör-

¹ Levent Köker, "Modern Demokrasinin Çelişkileri Açısından Bilim-Ahlak-Siyaset İlişkileri Üzerine Bir Değeme", *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*, der. Türker Alkan, Ankara 1993, s. 341.